

שושנה ינסייה ליטן-סרלואי – Shoshana Jansje Litten-Serlui

חברת המחותרת החלוצית בהולנד וקבוצת יופ וסטרוויל.

ליקט וערך גדעון לוטן.

שושנה ינסייה ליטן לבית סרלואי נולדה ביום 20 למאי 1911 באמסטרדם שבהולנד.

משפחת סרלואי הייתה משפחה יהודית מושרשת מזה ארבע דורות בהולנד. בשנת 1790 היגר אב המשפחה מאיר סלומון זרלואי (Zerlowie), מעיר הולדתו 'סרלואה' (Saarlous) שבחבל הסאר בצרפת (כיום גרמניה) לאמסטרדם.

שם המשפחה שונה לסרלואי בעקבות צו מפורש של המלך וילם הראשון משנת 1826 וזאת על בסיס צו קודם של נפוליאון משנת 1811 שלא קיים ע"י המשפחה.

לאחר שסיימה לימודים ובהמשך עבדה כמחנכת ילדים ונוער בפנימייה לבנות באמסטרדם, התקבלה שושנה כמדריכת ילדים במוסד "אהבה" שבברלין, שם הכירה את בעלה לעתיד, דר' מנפרד רלף ליטן אשר שימש כמורה בבית הספר היהודי המקיף שבו למדו גם חניכי המוסד.

דר' מנפרד רלף ליטן נולד בשנת 1909 בפוזן (Posen), כיום פוזנן שבפולין, למשפחה דתית ציונית ובנערותו היה חניך ומדריך בתנועת הנוער "עזרא". הוא היה בוגר אוניברסיטת הומבולדט שבברלין עם דוקטורט בתחום הגיאופוליטיקה.

הם נישאו בשנת 1935 בברלין ולאחר שעבדו משך תקופה קצרה בבית הכשרה לצעירים יהודיים בשטקלדורף, היגרו מגרמניה לעיר החופשית דנציג (Danzig), כיום גדנסק שבפולין, לשם נקרא דר' מנפרד ליטן על מנת לסייע בהקמת בית ספר תיכון יהודי ברמה גבוהה ולהימנות על סגל מוריו המיוחד שגויס לשם מכל רחבי גרמניה.

באוגוסט 1936 נולד לזוג בנם היחיד, גדעון ליטן לימים גדעון לוטן סא"ל (מיל). בחיל החימוש, כיום חיל הטכנולוגיה והאחזקה (חיל הטני"א).

מרבית תושבי דנציג היו ממוצא גרמני ובבחירות לבית הנבחרים (Volkstag) שהתקיימו במאי 1933, זכתה המפלגה הנאצית המקומית ב- 50.03% מכלל הבוחרים ובהרכבת הממשלה, הסאנט (Senat) בראשות הרמן ראושנינג (Hermann Rauschnig) מהמפלגה הנאצית.

הרמן ראושנינג, נשיא הסנאט (ראש הממשלה) שלא השכיל לפעול ברוח הנחיות המפלגה הנאצית ואף התכחש לה בהמשך לאחר שעזב את דנציג וגרמניה, הוחלף ב-1934 על ידי ארתור גרייזר (Arthur Greiser), קצין בכיר באס.אס. (Obergruppenfuhrer).

תחת שלטונו של הרמן גרייזר הורחבה השליטה המוחלטת של המפלגה הנאצית בדנציג, חברי מפלגות מתנגדות קופחו ונרדפו והשלטון הפך דה-פקטו לרודני.

יחד עם אלה החלה הממשלה להוציא גם צווים נגד המיעוט היהודי ועם הרעת המצב בשנת 1938 לא נותר ליהודים מוצא אחר זולת עקירה אל מחוץ לדנציג.

מרבית יהודי דנציג היגרו לפלסטינה א"י (ארץ ישראל) ולארצות הברית ומיעוטם למדינות אחרות. היה זה אך טבעי ששושנה ומנפרד ליטן יעלו אף הם לארץ ישראל כפי שעשו כל חבריהם, אולם באותו הזמן הם נקראו על ידי ההסתדרות הציונית בהולנד לנהל את חוות ההכשרה של עלית הנוער בעיר חאודה (Gouda) שבהולנד.

המוצא ההולנדי והניסיון הפדגוגי של שושנה ליטן מחד, וניסיון ההוראה הציוני של דר' מנפרד מאידך, התוו את הדרך להיענות בחיוב למשימה כה מאתגרת, מה גם שהולנד נחשבה באותו זמן כמקלט בטוח בפני פגיעה אפשרית של מלחמה בהצהירה על ניטרליות כפי שנהגה במלחמת העולם הראשונה.

חוות ההכשרה בחאודה, כמו גם הכשרות דומות של ההסתדרות הציונית ברחבי הולנד ואירופה, פעלה להכשרת בני נוער בתחום החקלאות, בשילוב עם מקצועות ברמת בית ספר תיכון ובדגש מיוחד על ידיעת ארץ ישראל, היסטוריה של עם ישראל, ועברית, כל אלה כהכנה לקראת עליה לארץ.

בסוף 1938 הועברה הנהלת ההכשרה בחאודה שנקראה "חוות קטרינה" (Catharinahoeve), לידי שושנה ודר' מנפרד רלף ליטן.

למנפרד היה ניסיון בהוראת מרבית המקצועות העיוניים בדרג התיכוני, והוא עסק בהוראת מקצועות אלה בחווה. בקיאותו במקצועות שקשורים לארץ ישראל, היסטוריה וגיאוגרפיה, כמו גם שליטתו בעברית, תרמו רבות לחינוך הצעירים.

שושנה ינסיה ליטן סרלואי הייתה, כאמור, בעלת ניסיון פדגוגי וניהולי מהולנד ומברלין ושימשה כמנהלת תפעול וארגון של חוות ההכשרה בהצלחה יתירה.

על התחום החקלאי הופקדו אנשי מקום הולנדים ובהם האגרונום קנול (Knol), מרכז המקצוע שהוחלף בשנת 1941 ביוהנס מידלבורח (Johannes Middelburg), הנק דה רף (Henk de Raaf), פרנס מן (Frans Man) ודירק ון סחייק (Dirk van Schaik).

במאי 1940 נכבשה הולנד ע"י הגרמנים ומרבית גורמי השלטון והממסד השלטוניים "התיישרו" במהרה עם הכובש אשר הסתפק במינוי נציב עליון מטעמו על מנת לפקח על הוראותיו הכלליות.

למרות שלא נגזרו בתחילת הכיבוש מגבלות קשות על היהודים, ברור היה למנהלי ההכשרות החלוציות ולשושנה בפרט שמצב זה צפוי להיות הרבה יותר גרוע, כפי שקרה בגרמניה ובדנציג, ולפיכך הגיע למסקנה שיש להתחיל לתכנן את הפינוי מהחווה.

בשלהי 1941 החלה שושנה את מגיעה עם המחתרת באמצעות קשריה עם מנהלי ההכשרה שבעיר לודסדרכת (Loodsdrecht) ובשנת"פ עם יואכים סימון "שושו" מחוות לודסדרכת, שהיה כבר קשור לקבוצת יופ וסטרוויל מהמחתרת ההולנדית.

שושו ושושנה היו נחרצים, בכל מחיר, שלא לאפשר את מסירתם של חניכי ההכשרות לידי הכובש הנאצי.

למרות שחוות ההכשרה הוגדרה בתור מפעל חיוני להספקת תוצרת חקלאית, בהיותה ממוקמת בפאתי העיר הם פחות הוטרדו מפעילויות הפיקוח של המשטרה ונאמני הכיבוש מה- NSB (המפלגה הנאצית ההולנדית). במקרים שבהם בכל זאת נערכו ביקורות לשמירה על תקנות הכיבוש והעוצר, דאגה שושנה בפעילות "דיפלומטית" להרחיקם.

בתחילת 1942 הוגברו הגזירות נגד היהודים, כשנקראו ללא הודעה מוקדמת, שלושה חניכים להתייצב בתחנת הרכבת המקומית לשם נסיעה למחנה המעבר פיכט (Vught) אשר משם נשלחו העצורים למחנות הריכוז וההשמדה במזרח אירופה.

בעקבות קשריה הטובים של שושנה עם דר' ביק (A.Beek), רופא הבית של ההכשרה, ובתמיכתם המלאה של מנהל בית החולים המקומי, דר' ון איטרזון (Dr. Van Iterson) ודר' דה פלנק (Dr.H. W.de Planque), הצליחה שושנה, בפעולת בזק, להכריז על שלושת החניכים כחולים בדיזנטריה (כביכול), ובעקבות כך לאשפו אותם בבידוד בבית החולים, לנעול את חוות ההכשרה תחת סגר מלא בהוראת בית החולים, כמקובל לגבי מחלות מידבקות, ובהתאם מועד ההתייצבות של שלושת החניכים נדחה למועד בלתי ידוע.

במאי 1942, לפי צוו מיום 29.4.1942, החלה החובה לשאת את הטלאי הצהוב בהולנד וזאת בנוסף לחובת הצווים מהשנה שלפני כן, להתייצב ולהירשם כיהודי במשרדי הרשות המקומית שכללו את הטבעת האות "J", (Jood – יהודי) בהולנדית בתעודת הזהות.

במקביל לגזירות אלה ואחרות הוגבר קצב הביצוע של האקציות מטעם האס אס, לשם משלוח יהודים למחנות המעבר, ווסטרבורק, פיכט, ואמרספורט, ומשם, בהמשך, למחנות הריכוז וההשמדה שבמזרח אירופה.

באוגוסט 1942 ירדו כל חברי ההכשרה של לודסדרכט למחתרת (Onderduik), ועברו לכתובות שונות ברחבי המדינה.

בשלב זה עדיין לא הוצאו צווי פינוי לאנשי ההכשרה בחאודה, מאחר ומרכז החקלאות ההולנדי, יוהנס מידלבורח, הצליח להאריך אצל השלטונות באמסטרדם את הפטור מפינוי, בגין היות ההכשרה מפעל חיוני להספקת תוצרת חקלאית.

דחייה זו אפשרה לשושנה לבצע את כל הפעילויות הנדרשות לשם ירידה למחתרת.

לשושנה או יוהנה, כפי שכונתה במחתרת, היו קשרים טובים גם עם המחתרת בחאודה ויחד עם שושו מקבוצת יופ וסרוויל ובסיועו של דירק ון סחייק (Dirk van Schaik), שהועסק בהכשרה חקלאית ובפעילויות אחרות בחווה, הצליחה לארגן לכל אנשי חוות ההכשרה תעודות זהות עם שמות אחרים וללא הטבעת "J", ובנוסף תלושים למזון מוקצב, ובעיקר כתובות של מקומות מחבוא במחתרת כולל נתיבי גישה והסתלקות תואמים.

ביום 9 לאפריל 1943 נערכה האקציה הגדולה בחאודה כשבשיאה פונו כל יושבי בית האבות המרכזי שבעיר ע"י כוחות האס אס והמשטרה המקומית, ובהמשך לכך גם יתר תושביה היהודים של חאודה.

ביום 22 לאפריל 1943 הגיעו לחוות ההכשרה צוים של המשטרה המורים לכל יושבי החווה היהודים להתייצב למחרת בתחנת הרכבת ולנסוע למחנה המעבר פיכט.

ביום 23 לאפריל 1943 התייצבו כל אנשי ההכשרה בתחנת הרכבת של חאודה ורכשו כרטיסי נסיעה למחנה פיכט אשר ליד העיר דן בוס. חלק מאנשי ההכשרה ירדו בתחנות אחרות שבדרך ופנו למקומות המחבוא המתוכננים, האחרים לא עלו לרכבת ונסעו באמצעי תחבורה אחרים למקומות המסתור שהוכנו מראש.

כל החניכים הגיעו בשלום למקומות המסתור ובכך הסתיימה ההכשרה של עליית הנוער שבחוות קטרינה בחאודה.

ד"ר' מנפרד ליטן, בעלה של שושנה ושותפה לניהול החווה, נתפס זמן קצר לאחר פינוי החווה בעת שהגיע למקום מחבואו המיועד שבעיר דן האג (Den Haag), וזאת בזמן שהמטרה חפשה במקום ילדה יהודיה שאמורה הייתה להיות שם.

ניסיון של יוהנס מידלבורח, מרכז החקלאות של החווה בעבר, לחלץ אותו מבית הרשות היהודית והשוטרים ששמרו עליו, לא צלח וביום 13 למאי 1943 הועבר למחנה וסטרבורק (Westerbork). ביום 4 לספטמבר 1944 נשלח למחנה טריזנשטאדט וביום 1 לאוקטובר 1944 למחנה ההשמדה אושוויץ, שם נרצח ביום 28 לפברואר 1945.

לאחר פינוי ההכשרה בחאודה התגוררה שושנה עם בנה הקטן גדעון, במשך מספר חודשים בעיירה ריבק (Reewijk), והמשיכה לנהל משם את כל הפעילויות הכרוכות בתאום ההצלה של חניכי ההכשרות שהתפזרו.

בחודש אוגוסט 1943 נפרדה שושנה מבנה היחיד, בן השבע ומסרה אותו למחבוא אצל משפחה קתולית מרובת ילדים בעיר אמרספורט (Amersfoort). גדעון שהה במקום במשך שנתיים, שרד את המלחמה ועלה ארצה באמצעות עליית הנוער באפריל 1946.

יוהנה, שושנה, המשיכה לפעול ללא ליאות במחתרת ההולנדית במסגרת קבוצת יופ וסטרוויל, והשתתפה בארגון ההברחה של צעירים לצרפת במגמה להבריחם דרך הרי הפיריניאים שבגבול צרפת לספרד הניטרלית.

חניכי ההכשרות כמו גם צעירים יהודים ממקומות אחרים שהוברחו מהולנד לצרפת, הועסקו במשך מספר חודשים כפועלים הולנדים בעבודות ביצורים עבור הגרמנים או בעבודות מזדמנות אחרות. במהלך "חופשתם" בהולנד, העבירו החניכים לשושנה מהכספים שהרוויחו, ואלה שימשו את המחתרת למימון הפעילות.

במחצית נובמבר 1943 נעשה ניסיון ראשון להבריח קבוצת צעירים יהודים דרך הגבול שבהרי הפירנאים אך לנוכח מפלי שלג כבדים, נעשה הדבר כמעט בלתי אפשרי ולאחר שהמדריך המקצועי שנשכר סרב להמשיך במסע, בוטל המבצע.

ביום 28 לפברואר 1944, התארגנה קבוצה גדולה למעבר בפירנאים. על קבוצה זו, כ-60 איש, נמנו חלוצים יהודים וגם טייסים אמריקאיים ואנגלים כמו גם צרפתים. מסע זה הצליח, בדרך כלל, למרות תנאי החורף הקשים (אחד מחניכי חאודה נהרג בנפלו ממצוק). החלוצים הגיעו דרך העיר לריידה, או ליידה לברצלונה, ולאחר שהייה של מספר חודשים, נסעו בסיוע של ארגון הגיוינט, לקדיז ומשם באוקטובר 1944, באוניה דה-גוין (De Guine) לחיפה.

שושנה ליטן המשיכה בפעילותה במחתרת תוך החלפה תדירה של כתובות מגורים. היא התרכזת בעיקר בתיאום ומציאת מקומות מקלט חדשים לחברים שנאלצו להחליף מקום מחשש לגילוי ע"י האס אס, או מלשינים מקומיים שקיבלו תמורה בגין גילוי ותפיסת המסתתרים. כמו כן המשיכה בארגון תעודות זהות חדשות לחברים שנזקקו לכך מפאת חשיפת בעלי התעודות המקוריות, ניפוק תלושי מזון ומציאת מקורות מימון לפעולות המחתרת.

ביום 2 ליוני 1944, ארבעה ימים לפני פלישת בנות הברית בנורמנדיה, נתפסה שושנה ליטן בתחנת הרכבת שבעיר אוטרכט (Utrecht) בביקורת של האס אס, וזאת למרות שלא בלטה במיוחד כיהודיה מאחר והבהירה את שערותיה. חקירת המחתרת העלתה שמעצרה, הבלתי צפוי, של יוהנה נבע מהלשנה של "שתול" בתוך המחתרת. על פי עדותה של הילדה ואן נורדן (Hilda van Norden) אשר שירתה יחד עם שושנה במחתרת, נתפס אותו מלשין ע"י המחתרת והוצא על ידם להורג.

שושנה ליטן נשלחה למחנה המעבר וסטרבורק ביום 9 ליוני 1944 ושם פגשה שוב את בעלה דר' מנפרד ליטן.

ביום 4 לספטמבר 1944 נשלחה שושנה ליטן עם בעלה למחנה טריזנשטאדט, וביום 1 לאוקטובר נשלחו שניהם למחנה השמדה אושוויץ. דר' מנפרד רלף ליטן נרצח כאמור שם, ביום 28 לפברואר 1945.

שושנה ליטן נשלחה ביום 7 או 9 למרץ 1945 למחנה עבודת כפיה של אסירות זבודאו (Zwodau) שבצ'כוסלובקיה, אשר היה מחנה לוויין למחנה פלוסנבורג (Flossenburg) תחת מספר אסיר 63477. במחנה זה נכלאו, בין היתר, אסירות צועניות ויהודיות שהועסקו במפעל הקנפלדה/סימנס (Hakenfelde/Siemens), לייצור חלקי מטוסים עבור חיל האוויר הגרמני. קבוצת האסירות שהועסקו במפעל נקראה: "Ausenkommmando Zwodau".

בחודש אפריל 1945, עם התקרבות הכוחות האמריקאים, הוציאו הגרמנים ממחנה זבודאו, שלוש קבוצות נפרדות של אסירות למצעדים כפויים, "מצעדי מוות".

שושנה ליטן נספתה, ככל הנראה, באחד ממצעדים אלה. על פי מידע באנציקלופדיה של השואה במוזיאון שבושינגטון ולפי הארכיון של האוגדה המשורינת ה-9 של צבא ארה"ב, שחררו כוחות של האוגדה יחד עם חיילים מאוגדת החי"ר הראשונה את מחנה האסירות זבודאו. בעת השחרור מצאו במקום 900 עד 1,000 אסירות מורעבות למוות. שושנה ליטן לא הייתה בין האסירות אשר שוחררו.

מועד הפטירה של שושנה ליטן לא ידוע ונקבע לה ע"י הצלב האדום ההולנדי תאריך אדמיניסטרטיבי לנספים שמועד פטירתם לא ידוע, 24 למאי 1945 (לאחר שחרור אירופה).

הנצחה

מקום פטירתה של שושנה ליטן סרלואי לא נמצא ובהעדר קבר היא הונצחה בשנת 1947 ע"י חברי עמותת יוצאי ההכשרות והמחתרת החלוצית בהולנד כולל קבוצת יופ וסטרוויל על גבי אנדרטת הזיכרון לפעילי המחתרת החלוצית בהולנד שביער יופ וסטרוויל אשר ברמות מנשה, כביש 672 (ר' תצלומים מצורפים עם גדעון הבן, ארז הנכד, אשתו ושלושת ילדיהם הנינים של שושנה).

הנצחה נוספת נמצאת בעיר תאודה ליד המקום שבו הייתה חוות ההכשרה לנוער חלוצי "קטרינה" באמצעות אבני זיכרון/נגף (Stolpersteine), למנהלי ההכשרה שושנה ליטן סרלואי ומנפרד רלף ליטן, כמו גם שבעה מחניכיהם אשר נספו במלחמת העולם השנייה (ר' תצלום באתר ותצלום של אבני הזיכרון).

ביבליוגרפיה

1. כוכבא עדינה (ר' קלינוב, עורכת), המחתרת החלוצית בהולנד הכבושה, הוצאת הקיבוץ המאוחד תשכ"ט.
2. בנימין יגאל, נאמנים לעצמם ולדרכם. המחתרת החלוצית בהולנד במלחמה ובשואה. יד טבנקין, בית לוחמי הגטאות 1998.
3. סמסון שלמה, האמנתי כי אדבר- זכרונות ועדות. הוצאת ראובן מס, ירושלים. תש"ן 1990.
4. ברכה חבס, אורו הגנוז, יופ וסטרוויל בחייו ובמותו. הוצאת הקיבוץ המאוחד תשכ"ד, בית לוחמי הגטאות.

5. סחיפרס הנס, קבוצת וסטרוויל והחלוצים לפלסטלינה. תרגום תניא רוני. Hilversum 2015.
6. טן-ברחה אלן, ילד עומד על סף דלתי, מחסה באמרספורט. הוצאת דוקוסטורי בע"מ רעננה 2014. תרגום אירית באומן.
7. בלטמן דניאל, צעדות המוות 1944-1945, יד ושם ירושלים, המכון הבין-לאומי לחקר השואה 2010 עמודים: 269, 268.
8. Asscher Berrie (Jissachar), Van Mokum naar Jerusalem, Beersheva 1996, English translation on the Web by Yoav and Trudie Asscher "from Mokum to Jerusalem".
9. Presser J. ONDERGANG – DE VERVOLGING EN VERDELGING VAN HET NEDERLANDSE JODENDOM 1940-1945, S'GRAVENHAGE/STAATSUITGEVERIJ 1965.
10. Van der Straaten Frans, OM NOOIT TE VERGETEN, Herinneringen en Belevissen aan/van PALESTINA – PIONIERS IN NEDERLAND Gedurende de oorlogs jaaren 1939-1945. CIP GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG.
11. Van Dam M.J. (H.C van Itterzon, H.J. Maarsingh), GOUDA IN DE TWEEDE WERELDOORLOG. EBURON DELFT 2006.
12. Tom Verwaijen, Joods Gouda 2 De laatste 100 jaar Joods leven vanaf ca, 1850 Engelen, 2016.
13. Soesja Citroen, HIER WOONDEN, Stolpersteine Gouda, Soesja Citroen 2020.
14. Joseph Michman and Dan Jan Flim, The Encyclopedia of the Righteous Among Nations, Rescuers of Jews during the Holocaust ,THE NETHERLANDS. Yad Vashem, Jerusalem 2004 (page 102).

מקורות

1. בית לוחמי הגטאות, קיבוץ לוחמי הגטאות. "תערוכת יהודי הולנד בימי השואה" במוזיאון.
2. יהודי הולנד בימי השואה, מדריך מלווה לתערוכה בבית לוחמי הגטאות 21 אוקטובר 1996.
3. ארכיון בית לוחמי הגטאות, הכשרת עלית הנוער בעיר GOUDA, מכתבי שושנה (Johanna בכינויה המחתרתי).
4. ארכיון יד ושם, ירושלים, דפי עד שושנה ליטן, חסידי אומות עולם Berge ten Joseph Frans & Maria Johanna.
5. ויקיפדיה, "המחנת החלוצית בהולנד- קבוצת וסטרוויל".
6. אתר "Joods Monument" ברשת.
7. United States Holocaust Memorial Museum, Washington D.C ,Museum Library The Holocaust Encyclopedia, the 9th Armored Division.
8. Norbert,Sinti und Roma im KZ Flossenburg und in seinen Aussenlagern Wolkenburg und Zwodau, כולל תעודת אסיר מס' 63477 על שם Susanna Litten.